

УДК 049.32 +81:37

**«КОЛИ ЕПІТЕТ Б'Є СТІЛОЮ
У САМУ ЩОНАЙГЛИБШУ СУТЬ»****С.Я. Єрмоленко, В.І. Єрмоленко, С.П. Бибики** **Новий словник епітетів української мови.** — К. : Грамота, 2012. — 488 с.

Вихід у світ нового словника — це завжди подія і для лінгвістів, і для широкої громадськості, бо в суспільстві постійно існує потреба в упорядкованій мовній інформації. «Словник часто глибше розкриває сутнісні сторони мови, особливості її структури та буття як феномену культури, аніж лінгвістичні праці інших типів», — наголошує П.Ю. Гриценко [3: 238]. Як цінне джерело знань і показник розвитку мови словник регулює мовну діяльність, стимулює наукові пошуки, виражає й формує ментальність етносу.

Новий словник епітетів української мови, авторами якого є С.Я. Єрмоленко, В.І. Єрмоленко, С.П. Бибики, репрезентує мовну картину світу українців, виражену ознаковими словами. Його реєстр становить понад 340 слів-іменників, що значно більше, ніж у «Словнику епітетів української мови» 1998 р. видання. Зокрема, новий словник поповнили такі ціннісно марковані в мовній картині світу українців заголовкові слова, як **батьківщина, брат, верба, гріх, дерево, дитина, дочка, дружина, зерно, місто, світ, сім'я, українець, церква, явір** та ін. Список іменників сформовано на підставі традиційної або індивідуально-авторської уживаності епітетних словосполучень в аналізованих текстах. Розширення реєстру словника, як зазначають автори, зумовлене використанням нових джерел, з яких добирали епітетні словосполучення (с. 3). З цих причин, а також у зв'язку з актуалізацією україноцентричних понять зросла кількість образних означень у словникових статтях. Подані епітети виявляють глибину, роз-

© Л. В. КРАВЕЦЬ, 2013

маїтість та постійну змінність українського мовомислення. За ними можна простежити основні тенденції естетизації української мови, закономірності переінтерпретації загальнолюдських і національних цінностей, особливості взаємодії традиційного й новаторського в мовотворенні, розвиток ідіостилів та еволюцію художнього стилю. «Історія епітета є історією поетичного стилю, — підкреслював О.М. Веселовський. — І не тільки стилю, а й поетичної свідомості...; ціла історія смаку і стилю в його еволюції від ідей корисного і бажаного до видіння поняття прекрасного» [2: 73].

У характерології лексикографічних праць важливою є повнота відтворення лексики певного періоду. Ця величина не підлягає точній параметризації, але судити про неї можна за корпусом текстів, на основі яких укладено картотеку словника. Джерельну базу нового словника епітетів склали художні, публіцистичні, наукові та науково-популярні тексти досить довгого періоду — від І. Котляревського до наших днів. Такі часові та функціонально-стильові параметри мовного матеріалу актуалізували проблему аксіології текстів, яку автори словника, на наш погляд, успішно розв'язали.

Як засвідчує список використаних джерел, укладачі звернулися насамперед до творчості знакових в українській культурі постатей, серед яких Б. Грінченко, М. Грушевський, І. Дзюба, О. Довженко, М. Драй-Хмара, І. Драч, П. Загребельний, М. Зеров, Г. Квітка-Основ'яненко, О. Кобилянська, Л. Костенко, І. Котляревський, А. Кримський, Б. Лепкий, Є. Маланюк, А. Малишко, І. Нечуй-Левицький, О. Олесь, Б. Олійник, О. Ольжич, Т. Осьмачка, Д. Павличко, М. Рильський, Є. Сверстюк, І. Світличний, М. Стельмах, П. Тичина, Леся Українка, І. Франко, Т. Шевченко, Д. Яворницький та ін. Широко представлені також тексти письменників, учених, публіцистів кінця ХХ — початку ХХІ ст., а саме Ю. Андруховича, С. Жадана, О. Забужко, П. Кононенко, І. Малковича, М. Матіос, А. Мойсієнка, О. Пахльовської, І. Римарука, А. Содомори та ін. Перевагу надавали джерелам, у яких означення виконують важливу змістову й емоційно-експресивну роль (с. 3).

Значення епітетів у новому словнику розкрито як у мінімальних словосполученнях, так і в ширших висловленнях. Для ідентифікації семантики іменниково-прикметникових словосполучень з мовно-естетичним змістом залучено речення з віршованого, прозового, драматичного художнього тексту, рідше — з публіцистичного, наукового текстів. Фіксація і художніх, і логічних означень мотивована тим, що «Без характерних слів-епітетів не обходиться як розмовно-побутовий, так і книжні стилі. Наша мова взагалі була б неточною, недолугою без епітетів, у ній не відчувалося б суб'єктивної індивідуальної оцінки, живого сприйняття дійсності. Книжні стилі — науковий, офіційно-діловий — так само послуговуються прикметниковими означеннями, що виконують роль кваліфікаторів, логічних характеристик предметів, явищ в аналітичних текстах» (с. 3 — 4).

Лексикографічне опрацювання мовних одиниць неможливе без урахування їхньої граматичної специфіки. У новому словнику епітетів застосовано диференційований підхід до формування реєстру. Наприклад, заголовковим словом визначено іменник у початковій формі.

Водночас ураховано традицію вживання: якщо в аналізованих джерелах іменник зафіксовано тільки у формі множини, то саме в цій формі його зареєстровано як слово-заголовок: **вії, вуха, пальці, щоки**; якщо виявлено іменник і у формі однини, і у формі множини з помітним переважанням останньої, то слово-заголовок зареєстровано у формі множини, а в дужках подано форму однини або зазначено *часто вживається у мн., як правило, у мн.*: **бджоли (бджола), вуса (вус, вуси), долоні (долоня), каштан** (як правило, у мн.), **мрія** (як правило, у мн.), **руки (рука), сніг** (часто вживається у мн.), **трава (травиця)** (як правило, у мн.), **успіх** (часто вживається у мн.).

Епітети подано після заголовкового слова в алфавітному порядку. За частиномовною належністю — це переважно прикметники, якісні або відносні в значенні якісних. Наведено також дієприкметники, вжиті в значенні прикметників. У переліку епітетів представлено форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників, а також здрібніло-пестливі й збільшено-згрублі форми, які мають виразне емоційно-експресивне забарвлення.

Варто відзначити, що в новому словнику епітетів удосконалено структуру словникової статті, а саме розмежовано епітети, що вживаються у складі порівняння та у складі іменникової метафори; виокремлення логічних (термінологічних, усталених) означень збережено. Розробляючи таку структуру статті, автори керувалися тим, що «вибрані з поетичного корпусу (чи з поетичної картотеки) словосполучення засвідчують синтаксичний механізм змін поетичної семантики, узалежнений від мовно-естетичної настанови висловлення. Через це у такому реєстрі поетичних синтагм варто відокремлювати вживання епітета в метафоричному поетичному словосполученні, у структурі порівняння, фразеологізму, а не обмежуватися лише розмежуванням означальних слів за семантикою, за «узвичаєністю — незвичаєністю», структурою та образністю» [1: 67]. Таке розмежування має наукову цінність для вивчення процесів концептуалізації, віддзеркалених у мові, та впливу їхньої еволюції на мовну динаміку.

У лексикографічній практиці завжди актуальне розмежування узуального й індивідуального у слововживанні, а отже й семантиці лексем. Особливої гостроти ця проблема набуває під час укладання словників поетичної мови, в якій семантичні трансформації є високочастотним явищем. Виявлення й диференціація усталеного, традиційного й оригінального, авторського в художньому тексті не просте завдання. Розв'язання його потребує розвиненого чуття мови, глибоких знань і досвіду не тільки в галузі лінгвістики, а й літературознавства. Тому безсумнівною заслугою авторів нового словника епітетів є виокремлення у словниковій статті індивідуально-авторських епітетів під рубрикою з однойменною назвою.

Важливо також те, що в новому словнику епітетів збережено застосування функціонально-стильових ремарок, які відображають конотації прикметників і дієприкметників в українському мовно-національному просторі. Наприклад, позначками конотованості є, зокрема, ремарки *діал., ірон., ласк., нар.-поет., поет., розм., уроч.* та ін.

Вдало відображена в рецензованій лексикографічній праці різноаспектність характеристик заголовкового слова. Застосована система виділення семантичних груп епітетів за різними ознаками дає повне уявлення про прикметниково-означальне поле певного слова-поняття в українській мові: *про розмір, форму; про колір; про інтенсивність, тривалість дії; про враження, психологічне сприйняття; про характер чогось* тощо. Наприклад, ряди епітетів до слова **мир** поділено за такими семантичними рубриками: *про характер, наслідки; про оцінку миру (бажаний, безкровний, благодатний, благополучний, благотворний, вбивчий, вигідний, глибокий, демократичний, добрий, загальний, корисливий, лагідний, насильницький, несправедливий, нестурбований, озброєний, переможний, повний, принизливий, світлий, святий, справедливий, справжній, тихий, тяжкий); про тривалість, міцність (вічний, довгий, довготривалий, міцний, непорушний, стійкий, твердий, тимчасовий, тривалий, тривкий, щирий)* (с. 225 — 226). Варто зауважити, що багатозначні прикметникові епітети зараховані до різних семантичних груп.

Уживання основного масиву загальнономовних і традиційних, а також індивідуально-авторських епітетів ілюструють приклади з художніх, публіцистичних, наукових та науково-популярних текстів. Поданий матеріал засвідчує прагнення авторів акцентувати естетично вартісні вислови, позитивну оцінку явищ, індивідуально-авторську оригінальність поетичних словосполучень.

Словник містить алфавітний покажчик реєстрових слів-іменників, означуваних епітетами, список цитованих джерел із зазначенням прізвища автора й назви книжки, з якої взято приклади, а також список сучасної наукової літератури, присвяченої дослідженню епітета.

Новий словник епітетів української мови відчутно поповнює лексикон сучасного лінгвістичного простору, демонструючи багатство й невичерпні можливості нашої мови. Він має велику перспективу практичного застосування не лише в освітній сфері, а й у журналістській, видавничій, літературній.

1. Бибик С. «Новий словник епітетів української мови»: до корпусу поетичної мови // *Культура слова*. — 2012. — Вип. 77. — С. 64 — 72.
2. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. — Л. : Гослитиздат, 1940. — 649 с.
3. Грищенко П. Ю. «Слово поза словником»: реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії // *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія*. Ларисі Григорівні Скрипник. — К., 2011. — С. 238 — 249.

Лариса КРАВЕЦЬ (м. Київ)

Стаття надійшла 16.04.2013

Larysa Kravets

Kyiv

THE EPITHET THAT HITS THE MARK

Book review on: Yermolenko S. Y., Yermolenko V. I., Bybyk S. P.

New Dictionary of epithets of Ukrainian language. — K.: Gramota, 2012. — 488 p.